

Інформація за іншими предметними напрямками досліджень за спеціалізаціями в галузі знань 08 – “Право”

УДК 342.7/355

КОРЖ І.Ф., доктор юридичних наук, с.н.с., заступник керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації ДНУ ПБП НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0446-5975>.
ПШЕНИЧНИЙ В.О., аспірант ДНУ ПБП НАПрН України.

**ПРАВО, ОBOB'ЯЗОК ТА МОТИВАЦІЯ ГРОМАДЯН
ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ**

DOI...

Анотація. В статті досліджується питання функціонування в Україні таких міжнародно-правових критеріїв, як право і обов'язок громадянина щодо участі у захисті Вітчизни від збройної агресії ззовні. Розглядається генезис правових підстав для здійснення самозахисту від збройної агресії як щодо держави, так і щодо осередку суспільства – сім'ї. Підкреслюється, що право на самозахист є природним і невідчужуваним правом людини, воно є похідним від права держави і їй підпорядковане, підтвердженням чого є відповідні положення (статті) в законодавстві багатьох держав. Зазначається, що основним міжнародним правовим документом у сфері захисту прав людини, одним із ключових прав якого є право людини на життя, на свободу і на особисту недоторканість, є Загальна декларація прав людини. Реалізація людиною права на захист основних своїх прав здійснюється через функціонування такого правового інституту, як проходження військової служби на підставі відповідного закону. Як в будь-якій діяльності, важливе місце у функціонуванні зазначеного інституту є напрацювання владою та належне забезпечення мотивації громадян до захисту своєї Вітчизни. В дослідженні, на базі аналізу краєвих зарубіжних аналогів, насамперед американського, розкриваються духовні та матеріальні мотиваційні критерії, що повинні мати місце та спонукати громадян до готовності та жертовності щодо захисту своєї Вітчизни. Зазначається, що такі найкращі світові зразки турботи держави про своїх захисників одночасно є прикладом для України, яка за більш ніж 30 років, як показує практика, не спромоглася напрацювати належні мотиваційні критерії для заохочення громадян до проходження військової служби, на що неодноразово у своїх рішеннях звертав увагу Конституційний Суд України. Розкривається чинне законодавство, нормами якого регулюється питання залучення громадян до проходження військової служби. Зазначаються відповідні недоліки нормативно-правового регулювання функціонування інституту військової служби, не дивлячись на те, що в дане законодавство постійно вносяться зміни, які корегують правове регулювання проходження військової служби. Основним недоліком цього законодавства є те, що воно не повністю враховує потреби воєнного часу в частині функціонування наявного вікового обмеження для добровольців, а також відсутність законодавчого регулювання обігу цивільної зброї в Україні, яка є єдиною країною в Європі, в якій відсутній закон, що регулює дане питання. Зазначається, що мотивація, як основний критерій залучення громадян до самозахисту та захисту Вітчизни від збройної агресії з зовні, була в Україні обділена публічною владою, незважаючи на прийняття в останні роки ряду відповідних нормативно-правових актів. Так само і сама публічна влада не сприяла зазначеному, оскільки з кожною зміною політичної влади в державі загострювалася боротьба між різними політичними силами і зовнішня загроза для України відходила на задній план. Як контраргумент наводиться досвід Ізраїлю в частині застосування мотиваційних критеріїв насамперед для молоді, основним

з яких, який може слугувати прикладом для України, це – пріоритет вступу на цивільну державну службу громадян, які пройшли військову службу, що можливе лише за прояву політичної волі з боку публічної влади щодо належної турботи про військових.

Ключові слова: громадянське суспільство, міжнародне право, мотивація, обов'язок, правові принципи, право, публічна влада.

Summary. This article examines the functioning of such international legal criteria in Ukraine as the right and duty of a citizen to participate in the defense of the Motherland against armed aggression from the outside. The genesis of the legal grounds for self-defense against armed aggression is considered, both in relation to the state and in relation to the unit of society - the family. It is emphasized that the right to self-defense is a natural and inalienable human right, it is derived from the law of the state and subordinate to it, which is confirmed by the relevant provisions of the article in the legislation of many states. It is noted that the main international legal document in the field of human rights protection, one of the key rights of which is the human right to life, liberty and personal integrity, is the Universal Declaration of Human Rights. A person's realization of the right to protect their basic rights is carried out through the functioning of such a legal institution as military service on the basis of the relevant law. As in any activity, an important place in the functioning of the said institute is the work of the authorities and the proper support of the motivation of citizens to protect their Motherland. The study, based on the analysis of the best foreign analogues, primarily the American one, reveals the spiritual and material motivational criteria that should take place and encourage citizens to be ready and sacrifice for the protection of their Motherland. It is noted that such best world examples of the state's care for its defenders are at the same time an example for Ukraine, which for more than 30 years, as practice shows, has not been able to develop proper motivational criteria to encourage citizens to undergo military service, which has been repeatedly referred to in decisions of the Constitutional Court of Ukraine. The current legislation, the norms of which regulate the issue of involving citizens in military service, is disclosed. Corresponding shortcomings of the regulatory and legal regulation of the functioning of the institution of military service are noted, despite the fact that changes are constantly made to this legislation, which correct the legal regulation of military service. The main drawback of this legislation is that it does not fully take into account the needs of wartime in terms of the functioning of the existing age limit for volunteers, as well as the lack of legislative regulation of the circulation of civilian weapons in Ukraine, which is the only country in Europe that does not have a law regulating this question. It is noted that motivation, as the main criterion for the involvement of citizens in self-defense and protection of the Motherland from armed aggression from the outside, was deprived of public power in Ukraine, despite the adoption of a number of relevant regulatory and legal acts in recent years. In the same way, the public power itself did not contribute to the above, since with each change of political power in the state, the struggle between different political forces intensified and the external threat to Ukraine receded into the background. As a counter-argument, the experience of Israel in the application of motivational criteria primarily for young people is presented, the main of which, which can serve as an example for Ukraine, is the priority of entering the civil state service of citizens who have completed military service, which is possible only with the manifestation of political will on the part of the public authorities regarding the proper care about the military.

Keywords: civil society, international law, motivation, duty, legal principles, right, public authority.

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових напрацювань щодо вивчення мотивації особи до відповідної професійної діяльності, як показує наочна практика дане питання потребує постійного вивчення і корегування наукових підходів до його сутності. В нинішніх умовах російської агресії згадане питання є вкрай актуальним щодо мотиваційних умов для захисту громадянами своєї Батьківщини, насамперед через проходження ними військової служби.

Засоби масової інформації зазначають, що в Україні відсутні проблеми з мобілізацією на військову службу, однак, як показує повсякденна практика вирішення

згаданого питання у даній сфері, проблема мобілізації і мотивації до захисту Вітчизни загострюється. Свідчення зазначеному – розширення Урядом повноважень територіальних центрів комплектування (ТЦК). Наразі співробітники ТЦК отримали право надсилати повістки військовозобов'язаним незалежно від місця їхнього перебування на військовому обліку. Логіка прийняття такого рішення до певної міри продиктована боротьбою з “ухилянтами” від призову та мобілізації, проте навіть адвокати вже сумніваються у реалізації постанови на практиці та може спричинити нову хвилю проблем.

Представники Офісу Президента України (ОП) також підтверджують наявність проблем із призовом і мобілізацією. В результаті війни з'явилося понад мільйон внутрішньо переміщених осіб, серед яких є багато чоловіків призовного віку і величезна частина з них не стала на військовий облік за новим місцем проживання. Офіс Президента України і Генеральний штаб ЗСУ зробили низку заяв, у яких основною проблемою мобілізації назвали недостатню свідомість громадян.

Екрани телевізорів та шпальти газет рясніють фактами, які демонструють, як представники ТЦК пересуваються на автомобілях швидкої допомоги для роздачі повісток – то вони женуться за чоловіком, що не хоче приходити у військкомат, вулицями Дніпра, то взагалі, як в Тернополі, проводять масову роздачу повісток і називають це спецоперацією тощо. Під час мобілізації виникає одна з таких проблем, як часом неправильні висновки військово-лікарської комісії (ВЛК) щодо придатності військовозобов'язаного до служби, що, у свою чергу, викликає обурення у самих мобілізованих та їхніх близьких. Чимало мобілізованих чоловіків навіть не проходять ВЛК через байдужість деяких відповідальних за це осіб.

Непоодинокі факти перевищення повноважень керівників ТЦК, які за винагороду знімають ухилянтів з військового обліку, а інші високопосадовці держави “допомагають” своїм “протеже” незаконно виїхати за межі держави.

Для виправлення даної ситуації є необхідним дослідження причин виникнення згаданого негативу та напрацювання пропозицій і рекомендацій щодо шляхів виправлення даної ситуації.

Метою статті є, на підставі аналізу стану нормативного регулювання реалізації громадянами в Україні свого права та обов'язку на захист Вітчизни, оцінки міжнародної практики, визначення існуючих причин недоліків у нормативному регулюванні та пропонування шляхів та механізмів їх усунення для удосконалення забезпечення національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Захист своїх житла, родини, майна, життя від зовнішнього посягання, або іншими словами “самозахист” – це природне право людини, її обов'язок перед близькими, історія яких сягає у далеке минуле. Як зазначає В. Яроцький, “самозахист у стародавні часи був традиційною формою захисту, однак із посиленням державної влади можливості самозахисту обмежувалися, поступаючись праву на судовий захист, за деякими винятками (зокрема, необхідної оборони, дій у стані крайньої необхідності, відмови від договору в певних випадках тощо)” [1, с. 152].

При цьому, з одного боку право на самозахист є природним і невідчужуваним правом людини, а з іншого – є похідним від права держави і їй підпорядковано. Підтвердженням чого є положення статті 55 Конституції України, що “кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань” [2].

Тим самим самозахист перебуває у правовому полі і на відміну від самоправства, саморозправи та самосуду не спричиняє негативних наслідків. Його використання регламентується законом, і держава надає людині таке право.

Розглядаючи питання щодо визначення місця самозахисту в історії формування правової системи України К. Гориславський зазначає, що саме “Руська Правда” Київської Русі була першим нормативним актом, який відокремлював необхідну оборону від кровної помсти та дозволяв захищати як себе, так і власне майно й житло [3, с. 6-7].

Міжнародним документом, в якому закріплені усі досягнення людства щодо захисту прав людини, є Загальна декларація прав людини 1948 р., згідно з якою всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність; і що підлягає особливій увазі – “ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації” [4].

Самозахист, таким чином, є проявом природного права людини на безпеку і, як у будь-якому правовому акті, йому належить мати чіткі межі свого здійснення, визначені законодавством, і, як будь-який “*lege artis*” виконаний захист окремого правового блага, він одночасно є втіленням правопорядку в суспільстві [5, с. 38].

Є й таке визначення “самозахисту”, як природної потреби людини, що ґрунтується на інстинкті самозбереження, а самозахист трактували як природне та невідчужуване право людини і громадянина на рівні з правом на життя та свободу [1, с. 156].

Поняття і зміст самозахисту в більш конкретизованому, цивільно-правовому розумінні подається у ст. 19 ЦК України. За частиною першою цієї статті особа має право на самозахист свого порушеного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Таким чином законодавець пішов шляхом загальнодозвільного порядку регулювання, за якого загальному дозволу протистоять відповідні конкретні заборони [1, с. 157].

Необхідно зазначити, що зі змісту статей 17, 65 Конституції України [2] випливає, що захист держави, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського народу. Зазначена функція реалізується через військову службу, проходження якої є конституційним обов’язком громадян України, і яка полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

З огляду на важливість та важкість проходження військової служби, пов’язаної з відповідними обмеженнями конституційних прав, на що громадянин держави добровільно погоджується (ненормований службовий час, обмеження пересування, потенційні гіпотетичні ризики для здоров’я і життя військовослужбовців, відповідні соціальні обмеження тощо), держава передбачає для громадян-військовослужбовців відповідні матеріальні і соціальні преференції, які закладаються в чинне законодавство. Зазначені преференції слугують відповідною мотивацією громадянам держави для вступу і проходження військової служби, як різновиду державної служби.

Наприклад, як зазначається у дослідженні [7], в американській армії існує досить жорстка система підбору кандидатів на службу. Вона є найбільшим роботодавцем, що забезпечує солдатів гідною зарплатою і конкурентоспроможним соціальним пакетом. Після успішного проходження тестування кандидати підписують контракт терміном від 2 до 6 років. Віковий ліміт – 42 роки. Аби потрапити до лав контрактників, потрібно пройти тест ASVAB (Armed Services Vocational Aptitude Battery), який налічує 200 запитань. Він перевіряє рівень знань і ерудицію в царині математики, мови, електроніки, механіки тощо. Якщо здобувач хоче потрапити до військової еліти –

військово-повітряних сил або берегової охорони, прохідний бал за цей тест має бути високим. Досить жорсткими і категоричними під час добору кандидатів є вимоги до їхнього фізичного стану, який перевіряють тестом Army Physical Fitness Test (APFT). Діючі військовослужбовці APFT проходять кожні 2 роки, однак з віком нормативи дещо знижуються. Американські військовослужбовці мають значні привілеї порівняно з іншими громадянами країни, а Міністерство оборони США постійно збільшує соціальний пакет.

У Збройних силах США заохочується дистанційна освіта військовослужбовців – для цієї мети студенту в погонах виділяють персональний комп'ютер і \$4500 на рік на оплату навчання, причому профіль вибирає особисто військовослужбовець. У разі, якщо лави армії поповнює студент, який повинен сплатити своє навчання у виші, він може скористатися послугами “Армійської програми погашення заборгованості коледжу”. Вона надає банківський кредит, застрахований на федеральному рівні. Сума такого кредиту досить велика – до \$65000. Вона може виплачуватися повністю або частково під час служби за контрактом.

Життя кожного військовослужбовця страхують на \$400000 доларів, виплата страховки здійснюється ним у сумі \$28 доларів (цивільних – \$140) на місяць. Всі категорії діючих військовослужбовців і ветерани мають право на довічну медичну страховку, яка повністю оплачується з федерального бюджету. Йдеться не лише про оплату ліків або лікування в госпіталі, але про такі дорогі операції, як пластика, яку військовослужбовець чи військовий пенсіонер можуть зробити за рахунок міністерства оборони. Воно ж компенсує і значну частину витрат, пов'язану з їх лікуванням у спеціалізованих цивільних медичних установах у разі, якщо госпіталь не може надати необхідну допомогу. Поховання загиблого чи померлого військовослужбовця армії США цілком бере на себе держава, а загиблі в боях можуть бути урочисто поховані на Арлінгтонському кладовищі неподалік Вашингтону.

Головне ж місце в соціальному пакеті Пентагону відводиться безпосередньо матеріальному стимулюванню, яке включає основний оклад і різні компенсаційні виплати, що становлять від 68 до 80 % грошового забезпечення військовослужбовця. Зарплатню військового у США, як і в українській армії, становить оклад – базова сума, що напряму залежить від військового звання і терміну служби, до якої додаються різні надбавки і бонуси.

Американські військовослужбовці мають право на безкоштовне службове житло. Вони можуть жити на військовій базі або ж у квартирі чи будинку. Причому військові позбавлені податку на нерухомість. Більше того, якщо військовослужбовець орендує житло, йому компенсують вартість оренди – в середньому \$800 на місяць, а якщо з утриманнями – понад \$1000. Якщо військовослужбовець відмовиться від харчування в їдальні на базі, йому й це компенсують.

Існують і доплати за вузькопрофільні види робіт: виходи у море, польоти, стрибки з парашутом, службу на підводних човнах тощо. Компенсації нараховують і за деякі види професійної діяльності чи за незручності, що з ними пов'язані. Це і доплата за участь у бойових діях, перебування на передовій, розлуку із сім'єю, навіть за перебування поза межами своєї військової бази, якщо це пов'язане з виконанням службових обов'язків. Використання особистого транспорту у службових цілях також оплачується. До того ж під час служби у вільний час солдат має право на безоплатне спілкування з рідними телефоном, зокрема стільниковим.

Весь соціальний пакет військового нараховує понад 140 найменувань пільг, привілеїв і бонусів. Але зазначимо, що, зіткнувшись із серйозними проблемами щодо

комплектування збройних сил, військове відомство США постійно йде на збільшення морального і, насамперед, матеріального стимулювання залучення до армійських лав свіжих людських ресурсів та утримання на службі солдатів і офіцерів, що вже здобули бойовий досвід.

Цікавим є механізм пенсійного забезпечення. Право на отримання військової пенсії настає лише після 20 років служби. За американським законодавством, військовослужбовець, який прослужив у мирний час 20 років або провів у армії США хоча б один день, вважається ветераном. Крім пенсій, ветерани мають і певні пільги. Так, під час звільнення, крім вихідної допомоги, оплачується проїзд у будь-яке місто США разом із членами сім'ї. Пенсіонер з родиною має право на безкоштовне медичне забезпечення. Протягом 24 місяців після звільнення пенсіонери можуть отримувати, крім пенсії, і допомогу з безробіття. Також вони мають право пів року жити безкоштовно з сім'єю в державних будинках і на все життя зберігають право купувати товари і продукти в магазинах військової торгівлі та заправляти автомобілі на військових АЗС. Це важливий елемент соціального захисту військовослужбовців, адже заправка бензином на АЗС, розташованих у військових містечках, обходиться значно дешевше, ніж за межами військової частини. Теж саме стосується і відвідування аналогічних магазинів, а також користування дитячими закладами (витрати військових батьків на дитячий садочок приблизно на третину нижчі, ніж у їхніх цивільних ровесників).

Американська система пенсійного забезпечення військовослужбовців є комплексною і включає три основні канали надходження: військову пенсію, пенсію за програмою федерального соціального страхування та особисті відрахування військовослужбовців на персоналізовані пенсійні рахунки. Завдяки такій схемі пенсійного забезпечення військовослужбовці в даний час являють собою найбільш соціально захищену професійну групу населення в країні. Займається пенсіонерами Міністерство у справах ветеранів, якому належить 153 госпітальних установи, 895 поліклініки й амбулаторії, 125 цвинтарів, а також інші федеральні земельні ділянки та об'єкти нерухомості. Їм надаються наступні послуги:

- виплата допомоги за інвалідністю;
- реалізація програми професійної реабілітації;
- надання допомоги в одержанні освіти;
- психотерапевтична допомога ветеранам війни у В'єтнамі;
- надання допомоги при працевлаштуванні;
- виплата допомоги з безробіття;
- здійснення на пільгових умовах медичного обслуговування;
- здійснення на пільгових умовах страхування життя;
- менші відсотки при наданні позик на будівництво житла, придбання будинку або машини;
- організація поховань;
- інші послуги [8].

Нині ветерани сформували заможний, освічений середній клас – основу демократії країни. Таким чином звільнені в запас військові не стають соціальним тягарем. У Штатах попікувались про розвиток всіляких програм, які допоможуть адаптуватися бійцям, а роботодавцям отримати працівника з надзвичайними уміннями.

Зазначені вище преференції є тими матеріальними мотиваційними критеріями, які сприяють визначенню і прийняттю рішень громадянами про вступ на військову службу з метою захисту своєї Вітчизни. Крім того, такі найкращі світові зразки турботи держави

про своїх захисників одночасно є прикладом для інших країн, в когорті яких знаходиться і Україна, яка за більш ніж 30 років, як показує практика, не спромоглася напрацювати належні мотиваційні критерії для заохочення громадян до проходження військової служби.

Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду України [9], будь-яка форма проходження військової служби є обов'язком громадян України щодо захисту держави. Отже, закріплений у Конституції України обов'язок громадян України потребує поваги, а статус військовослужбовців будь-яких категорій обумовлюється військовою службою. Тим самим, за змістом статей 17, 65 Основного Закону України, громадянам України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, тобто виконують конституційно значущі функції, держава має надавати, як і членам їхніх сімей, особливий статус та забезпечувати їх додатковими гарантіями соціального захисту відповідно до частини п'ятої статті 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення.

В іншому Рішенні Конституційного Суду України зазначено, що таким особам частиною п'ятою статті 17 Конституції України передбачено встановлення особливого соціального захисту, який не обмежено умовами й рівнем, визначеними у статті 46 Основного Закону України [10].

Слід зазначити, що положення ст.ст. 17 і 65 Конституції України стосуються перш за все військового обов'язку, тобто здійснення захисту Вітчизни військовослужбовцем, тобто громадянином, який відповідає певним критеріям, зазначеним у законі. А як зазначене як право може реалізовуватися пересічним громадянином? На жаль законодавство, напрацьоване здебільшого у мирний час, у цьому питанні мало прогалину. Лише у період збройної агресії РФ проти України зазначене питання лише частково було вирішено шляхом внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану для громадян України [11]. Поряд з громадянином-членом добровільного формування територіальної громади (воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України), які створювалися і діяли відповідно до Закону [12] та до Положення [13], громадяни України, які не є військовослужбовцями, могли формально реалізувати своє право на збройних захист від агресора.

Однак, як гласить прислів'я, одна справа продекларувати зазначене, інша справа – його реалізувати. Незважаючи на прийняття відповідного Закону [14], в якому вперше до прийняття Закону [11] шляхом доповнення “Прикінцевих та перехідних положень” КК України пунктом 22, яким було декриміналізовано відповідальність цивільних осіб за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, а також відповідних підзаконних актів [15, 16], якими передбачалася участь цивільних громадян у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України, реалізація положень цих запізнілих актів, як показала практика, була вкрай хаотичною і неефективною.

До речі, слід нагадати, що Україна, єдина у Європі, не має закону про регулювання обігу цивільної зброї, що обмежує тим самим реалізацію згаданого природного і конституційного права громадян для надання відсічі агресору. І тут можна дорікнути державній владі у її нерозумінні такого природного права її громадян і тим самим у небажанні забезпечити їх таким правом. Маючи завчасно такий закон і таку можливість для громадян, Україна, на наше переконання, мала б набагато менше жертв з боку

цивільного населення, як і інші наслідки агресії. Тому збереження такої ситуації є фактично порушенням з боку державної влади конституційного, природного права громадянина на самозахист.

Поряд з національним правом існує і міжнародне гуманітарне право. Міжнародні акти, що регулюють права людини у даній сфері, поділяються на три групи.

До *першої* належать такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, Пакти про права людини й інші акти, що містять принципи і норми, які стосуються прав людини переважно в умовах миру.

До *другої* – міжнародні конвенції про захист прав людини в період збройних конфліктів. Це головним чином окремі положення Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр. Про закони і звичаї війни, а також чотири Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни і додаткові Протоколи до них, прийняті в 1977 р.

Третя група – це міжнародні документи, у яких регламентується відповідальність за злочинне порушення прав людини як у мирний час, так і в період збройних конфліктів.

Необхідно зазначити, що *міжнародні стандарти у галузі прав людини* – це обов'язкові для всіх держав правила поведінки з людьми, що полягають у необхідності гарантувати особам, які перебувають під їх юрисдикцією, встановлені універсальними і регіональними міжнародно-правовими актами права і свободи, а також не зазіхати на такі права і свободи.

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити. Таким чином, права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства.

В основу міжнародних стандартів з прав людини покладені такі загальновизнані принципи, як: повага суверенітету держави; неприпустимість втручання у внутрішні справи держави; самоврядування народів та націй; рівноправність всіх людей та заборона дискримінації; рівність прав і можливостей чоловіків та жінок; дотримання прав людини, навіть, за умови збройних конфліктів і відповідальність за злочинні порушення прав людини. Значення наведених принципів полягає у тому, що вони є основою розроблення прав людини та їх закріплення у національному законодавстві, а також є критерієм законності діяльності держави у сфері прав людини.

Основу міжнародних стандартів у сфері прав людини складають норми природного права, що включає ідеали свободи, справедливості та рівності перед законом. Ці норми закріплюються правовою системою кожної держави. На їх основі кожна держава зобов'язана упорядкувати чинне законодавство, усунути протиріччя з нормами міжнародного права, скасувати застарілі норми, ліквідувати прогалини. Саме вказана діяльність держав забезпечить реальність та ефективність міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Необхідно зазначити, що державною владою протягом тривалого часу не приділялася необхідна увага як підготовці глибоко вмотивованих захисників Вітчизни, так і підготовці всього суспільства до оборони в цілому. І це незважаючи на те, що представники публічної влади за народний кошт постійно вивчали міжнародний досвід, насамперед за кордоном, щодо існуючих ефективних механізмів оборони і захисту країни.

Одним із перших офіційних документів, який регулював національно-патріотичне виховання в незалежній Україні, був Указ Президента “Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян” [17], який був виданий через 8 років після здобуття Незалежності. Того ж року затверджена “Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства” [18]. Серед найбільших її плюсів – введення в навчальних закладах гри-змагання “Котигорошко” та інших заходів. Про стан реалізації Програми і ставлення до неї свідчить той факт, що лише із 2002 року на вищевказану програму почали обов’язково закладати кошти в бюджеті. Однак через два роки зазначені документи втратили чинність.

Лише прийняття Стратегії національно-патріотичного виховання [19] та прийнятої на її підставі Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року [20], започаткувало рух у цьому напрямку. Певним дієвим кроком у цьому напрямку було затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України [21]. Тим самим Кабінет Міністрів України затвердив першу в Україні державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Метою програми є удосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання шляхом формування та утвердження української громадянської ідентичності. Однак, як показує практика сьогодення, особливо у питанні здійснення мобілізації, підтримки наших воїнів (факти корупції, крадіжки у найвищих інстанціях), говорити про якісь досягнення у реалізації зазначених документів зарано.

Тут на згадку приходять відповідні принципи, які застосовуються в Ізраїлі, країні, яка багато років виборює свою незалежність в оточенні численних ворогів, і насамперед вислів всесвітньо відомої жінки, одної із засновниць успішної країни Ізраїль – Голди Меїр: “...Якщо ви хочете побудувати свою країну, куди будуть повертатися її сини й дочки, якщо ви хочете побудувати країну, звідки їхати будуть тільки в сезон відпусток, якщо ви хочете побудувати країну, у якій не буде почуття страху за майбутнє, то зробіть всього лише два кроки:

1. Прирівняйте корупцію до зради Батьківщині, а корупціонерів – до зрадників аж до сьомого коліна...

2. Зробіть три професії найбільш високооплачуваними та шанованими. Це – військові, вчителі й лікарі...

І найголовніше працюйте, працюйте і працюйте, бо ніхто крім вас, не захистить вас, ніхто не нагодує вас, крім вас самих, і ваша країна потрібна тільки вам і більше нікому. Коли це стане не просто словами і простим гаслом, а стане способом вашого життя, значить ви домоглися свого...” [22].

Необхідно зазначити, що військова служба в таких країнах, як Ізраїль, США, Канада тощо відкриває значні можливості для молодих громадян. Водночас держава дбає про них. Відслуживши у війську, молоді люди отримують стільки соціальних пільг, скільки не отримують, просто працюючи деінде. Наприклад, після служби в армії вони можуть обрати вищий навчальний заклад, де хочуть навчатися, і їм це оплатять, якщо не служили – платите самі. Також після строкової служби молоді люди можуть продовжити кар’єру у службі безпеки, поліції чи тій же армії. Це робота з доброю платнею і гарною пенсією. Якщо подивитися на парламент Ізраїлю і прем’єр-міністрів, то простіше назвати тих, хто з них не був генералом в армії, аніж тих, хто був

військовим. Служба в армії відкриває перед молодими людьми дуже широкі шляхи у майбутньому. Україні варто було би запозичити ізраїльський досвід, наприклад запровадивши умову, що проходження цивільної державної служби можливе лише після проходження військової служби. Таким чином при правильному підході можна сформувати такий бренд армії, що за два-три роки не буде відбою від бажаючих проходити військову службу. Але це можливе лише за належного прояву політичної волі з боку публічної влади щодо належної турботи за військових.

Висновки.

Збройний спротив агресору є природним правом будь-якого члена суспільства. Це право внесено в основні закони та чинне законодавство багатьох країн, а також є нині невід'ємною складовою міжнародного права. Захист своєї Вітчизни, свого суспільства є невід'ємним обов'язком кожного його члена, що теж задекларовано у законодавстві багатьох країн, а також у міжнародно-правових актах. Зазначений обов'язок реалізується відповідно до законодавства шляхом проходження громадянами військової служби.

Нині в Україні мотивація громадян до захисту країни носить суперечливий характер. Одні громадяни добровільно жертвують своїм здоров'ям і життям, інші – ухиляються від цього. Для існування таких негативів існують об'єктивні обставини, насамперед в недопрацюванні державною владою у сфері національно-патріотичного виховання громадян та у сфері соціального стимулювання громадян до проходження військової служби.

З огляду на зазначене, є необхідним припинити вважати захист Вітчизни “покаранням” для тих хто вчасно не втік, а почати вважати захист Вітчизни тим, чим він є – найважливішою роботою в нинішній Україні. Для активної оборони, у якій наразі перебуває більша частина фронту, та майбутнього контрнаступу Україні потрібні вмотивовані, навчені люди у злагоджених бойових підрозділах.

Публічній владі України доцільно зняти у законодавстві відповідні вікові та соціальні обмеження для добровольців, які хочуть реалізувати своє право на захист Вітчизни, особливо у період дії воєнного стану.

І право на захист Вітчизни, і обов'язок щодо її захисту має реалізовуватися шляхом постійного напрацювання та реалізації мотиваційного критерію, тобто сталого бажання громадян вступити на військову службу та відчувати себе захисником своєї Вітчизни.

На наше переконання, усунення згаданих недоліків можна здійснити лише шляхом наведення належного порядку у питанні проведення державної кадрової політики та в системі оплати праці в державі, за якого не буде таких “диких перекосів”, за яких на керівні посади в державі призначаються відверті дилетанти і невігласи, коли високопосадовці отримують заробітну плату, що у сотні разів перевищує її визначений в державі мінімальний розмір, так само як і у пенсійному забезпеченні. Такого немає в жодній країні багатой Європи, а у найбільшій країні Європи, в Україні – це явище сьогодення. Лише після запровадження європейського досвіду у даному питанні, а також завдяки запровадженню європейських принципів державного управління на меритократичній основі (влада гідних людей), дозволить розставити на ключові посади в державі гідні кадри та “знайти” кошти для належного соціального забезпечення військових, а також належно управляти державними справами.

Публічна влада має повернутися до військової людини обличчям, має усвідомити, що існування держави і суспільства можливе лише за умови її належної уваги до військових, що лише військові, за підтримки громадянського суспільства, спроможні забезпечити безпечне існування нації та її подальший успішний розвиток.

Водночас, є великий сумнів, що публічна влада сама зможе це зробити – цьому свідчення нинішньої “турботи” влади про військових пенсіонерів. Тому громадянське суспільство має докласти максимум зусиль для реалізації зазначеного. Влада має завжди пам’ятати, що у демократичному суспільстві носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ; що посадові і службові особи публічної влади наймаються народом для поточного управління процесами в державі і не можуть бути над народом, мають бути підконтрольними громадянському суспільству.

Використана література

1. Яроцький В. Становлення та розвиток інституту самозахисту речових прав в Україні. *Право України*. 2014. № 2. С.150-161.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Гориславський К.О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров’я від протиправних посягань: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2003. 14 с.
4. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.07.2023).
5. Сидельников Р.М. Легітимація і легалізація самозахисту цивільних прав. *Проблеми законності*. Вип. № 59. Харків: Нац. юрид. акад, 2003. С. 34-39.
6. Луспенник Д.Д. Реалізація права на самозахист цивільних прав – новела нового Цивільного кодексу України: поняття і межі здійснення. *Адвокат*. 2004. № 11. С. 3-8.
7. Поліщук С. Збройні сили США: бюджет, структура, відбір, зарплата... URL: <https://armyinform.com.ua/2020/05/13/zbrojni-sily-ssha-byudzheth-struktura-vidbir-zarplata> (дата звернення: 09.07.2023).
8. Вікіпедія. Міністерство у справах ветеранів США. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 09.07.2023).
9. Рішення Конституційного Суду України, 2-й Сенат, від 12.10.22 р. № 7-р(II)/2022 у справі № 3-102/2021(231/21, 415/21) (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України). URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/7-rii2022> (дата звернення: 09.07.2023).
10. Рішення Конституційного Суду України, 2-й Сенат, від 25.04.19 р. № 1-р(II)/2022 у справі № 3-14/2019(402/19, 1737/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text> (дата звернення: 09.07.2023).
11. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.23 р. № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (дата звернення: 09.07.2023).
12. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.21 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 09.07.2023).
13. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.21 р. № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.07.2023).
14. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.22 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
15. Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.22 р. № 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
16. Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або

інших держав: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.03.22 р. № 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-22#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

17. Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян: Указ Президента України від 27.04.99 р. № 456/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456/99#Text> (дата звернення: 19.07.2023).

18. Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.99 р. № 1697. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.07.2023).

19. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18.05.19 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 13.07.2023).

20. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року: Розпорядження КМУ від 09.10.20 р. № 1233-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 13.07.2023).

21. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.21 р. № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.07.2023).

22. Якщо Ви Хочете Побудувати Свою Країну, Куди Будуть Повертатися Її Сини І Дочки... Зробіть Всього Лише Два Кроки... URL: <https://chas.cv.ua/zakon-pravo/77375-%D1%8F%D0%BA%D1%89%D0%BE-%D0%B2%D0%B8-%D1%85%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%B5-%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%8E-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%83.html> (дата звернення: 13.07.2023)

~~~~~ * * * ~~~~~